

УДК 167:81'322.5

БУРКА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови і перекладу, Київський національний лінгвістичний університет, вул. Велика Васильківська, 73, Київ, 03150, Україна (leschenko.nat@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5412-4314>

SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=5722216225>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.1>

Бібліографічний опис статті: Бурка, Н. (2023). Методологія лінгво-енергетичних досліджень актуалізації підлітками лінгвальних і позалінгвальних засобів комунікативної поведінки. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 54, 9–19, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.1>*

МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКАМИ ЛІНГВАЛЬНИХ І ПОЗАЛІНГВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. У праці обґрунтовано узагальнену методологію наукового дослідження когнітивних лінгво-енергетичних особливостей комплексної актуалізації лінгвальних та позалінгвальних засобів у комунікативній поведінці підлітка. Логіка вирішення зазначеної проблеми ґрунтувалася на аналізі структури та змісту двох співвідносних вербально-графічних моделей. Перша модель мегасистеми добору підлітком засобів актуалізації його комунікативної поведінки має трирівневу структуру, в рамках якої розглянуто дві автономні системи зовнішніх стосовно комуніканта (соціально-політичних, ситуативно-комунікативних, психо-генетичних) та внутрішніх (фізіологічно-станових, емоційно-самопочуттєвих, фізично-відчуттєвих) чинників, а також модель духовного буття підлітка, у чотирьох сферах психіки якого зароджуються й розвиваються усі процеси його мислёмовлення та мислєдій у комунікації. Друга модель супервентної взаємодії лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікативної поведінки підлітка віддзеркалює механізм породження альтернативних смислів висловлень, які він актуалізує через концепти-поняття та концепти-дії, набуті його пам'яттю шляхом попереднього комунікативного та соціального досвіду. Підкреслено, що методологія лінгво-енергетичних досліджень здатна слугувати наочним засобом для опанування логіки планування, розроблення методик та систематизації викладу результатів значної кількості інших теоретичних і експериментальних досліджень, пов'язаних з когнітивними явищами мислёмовлення й мислєдій людини взагалі та підлітка зокрема. Наголошено, що термінологічний апарат уживаних моделей здатний відігравати роль вихідної сукупності наукових понять, котрим слід позначати лінгвальні та позалінгвальні засоби мовленнєвої поведінки індивіда.

Ключові слова: методологія, лінгво-енергетичні дослідження, підліток, комунікативна поведінка, лінгвальні та позалінгвальні засоби.

BURKA Nataliia – Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professor at the Department of the English Language and Translation, Kyiv National Linguistic University, 73, Velyka Vasylkivska str., Kyiv, 03150, Ukraine (leschenko.nat@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5412-4314>

SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=5722216225>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.1>

To cite this article: Burka, N. (2023). Metodolohiia lnhvo-enerhetychnykh doslidzhen aktualizatsii pidlitkami lnhvalnykh i pozalinhvalnykh zasobiv komunikatyvnoi povedinky [Methodology of linguistic and

energetic studies of the actualization of lingual and extralingual means of teenagers' communicative behavior]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 54, 9–19, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.1> [in Ukrainian].*

METHODOLOGY OF LINGUISTIC AND ENERGETIC STUDIES OF THE ACTUALIZATION OF LINGUAL AND EXTRALINGUAL MEANS OF TEENAGERS' COMMUNICATIVE BEHAVIOR

Summary. *The work substantiates the generalized methodology of scientific research of cognitive linguistic and energetic features of the complex actualization of lingual and extralingual means in the teenager's communicative behavior. The logic of solving the specified problem was based on the analysis of the structure and content of two corresponding verbal and graphic models. The first model of the megasystem of a teenager's selection of means of actualizing his/her communicative behavior has a three-level structure, in which two autonomous systems external to the communicator (social and political, situational and communicative, psycho-genetic) and internal (physiological state, emotional state, physical sensation) factors are considered, as well as a model of the adolescent's spiritual being in the four spheres of his/her psyche, all the processes of his/her thinking, speaking and thinking in communication are originated. The second model of the supervenient interaction of lingual and extralingual means of communicative behavior of a teenager reflects the mechanism of generation of alternative meanings of statements, which the teenager actualizes through concepts-notions and concepts-actions acquired by his memory at the expense of previous communicative and social experience. It is emphasized that the methodology of linguistic and energetic research can serve as a visual tool for mastering the logic of planning, developing methods and systematizing the presentation of the results of a significant number of other theoretical and experimental studies related to the cognitive phenomena of a person's thinking, speech and thinking in general and a teenager's in particular, and it is emphasized that the terminological apparatus of used models is able to play the role of classification of scientific concepts, which should be used to denote lingual and extralingual means of an individual's speech behavior.*

Key words: *methodology, linguistic and energetic research, adolescent, communicative behavior, lingual and extralingual means.*

Постановка проблеми. Проблема між-дисциплінарного наукового розгляду когнітивних лінгво-енергетичних особливостей комплексної актуалізації лінгвальних та позалінгвальних засобів у комунікативній поведінці підлітка є в сучасному її розумінні суттєво новою й подекуди уявляється доволі складною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо сучасного погляду на стан її розробленості, слід насамперед зазначити, що завдяки працям вітчизняної дослідниці А.А. Калита (Калита, 2001, 2007, 2017) – авторки енергетичної теорії мови – та колективу очолюваної нею Київської фонетичної школи (Калита, 2012; Калита, Клименюк, 2022; Калита, Клименюк, 2004; Калита, Клименюк, 2019; Калита, Тараненко, 2009) ми маємо надійне теоретико-методологічне підґрунтя для вирішення більш конкретних питань, детермінованих потребою вивчення комунікативної поведінки підлітків.

Серед них – питання розроблення узагальненої методології поглиблених експериментальних лінгво-енергетичних міждисциплінарних досліджень особливостей комплексної актуалізації лінгвальних та позалінгвальних засобів у комунікативній поведінці підлітка, здатної відігравати роль теоретичного підґрунтя подальших пошуків, позаяк, на наш погляд, **актуальність** цього кроку не може викликати сумнівів.

Саме тому **метою** започаткованого нами теоретичного пошуку є розширення наукових уявлень про енергетику когнітивних процесів актуалізації підлітками лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікативної поведінки шляхом обґрунтування комплексної методології подальшого більш широкого експериментального міждисциплінарного дослідження цього явища.

Досягнення поставленої мети вимагало розв'язання таких **завдань**: обґрунту-

вання узагальненої методології наукового дослідження когнітивних лінгво-енергетичних особливостей актуалізації лінгвальних та позалінгвальних засобів у комунікативній поведінці підлітка; формування комплексного методологічного інструментарію для планування, розроблення методик і систематизації викладу результатів значної кількості теоретичних і експериментальних досліджень, пов'язаних з когнітивними явищами мислення й мислєдїй людини.

Саме з цими завданнями й було пов'язано пряму необхідність системного підходу до процедури розгляду логіки обґрунтування низки часткових методик, спрямованих на дослідження багатьох конкретних аспектів аналізованої нами загальної проблеми.

Виклад матеріалу. Зважаючи на зазначене та орієнтуючись на наявне методологічне знання (Клименюк, 2005, с. 105–181) і досвід попередніх досліджень (Бурка, 2020; Калита, Бурка, 2022), вважаємо за доцільне моделювати таку узагальнену мегасистему комунікативної поведінки підлітків, на ґрунті якої зручно спостерігати за взаємодією двох основних суперсистем: суперсистеми чинників (1.1 і 1.2) та когнітивної суперсистеми сфери духовного буття підлітка, які представлені на рис. 1 у вигляді відомої з когнітивіс-

тики (Клименюк, 2010, с. 205–214; Тараненко, 2019) піраміди Клименюка.

Як бачимо, суперсистема чинників охоплює (Калита, Бурка, 2022) дві автономні системи (зовнішніх та внутрішніх чинників-почуттів), до складу кожної з яких, як це видно з рис. 1, входить по три підсистеми. Перша підсистема (зовнішні чинники-почуття) об'єднує такі три групи відповідних чинників-почуттів (*соціально-політичні*: потреба у спілкуванні, соціальний стрес, відчуття зайвості тощо; *ситуативно-комунікативні*: офіційність / неофіційність спілкування, присутність третіх осіб, підтримка з боку інших підлітків тощо; *психо-генетичні*: впевненість, потреба в увазі, допитливість тощо). Друга підсистема (внутрішні чинники-почуття) охоплює також три групи чинників-почуттів (*фізіологічно-станові*: підвишена стомлюваність, бадьорість, фізичний дискомфорт тощо; *емоційно-самопочуттєві*: байдужість, спустошеність, емоційний стрес тощо; *фізично-відчуттєві*: фізичний біль, знижений тонус, слабкість тощо). Навколишнім середовищем мегасистеми, що обмінюється з нею інформацією, слугують умови комунікації та субкультурні простори мікро- й макросоціумів, сигнали-подразники з яких надходять у мегасистему за стрілками $X_1 \dots X_n$.

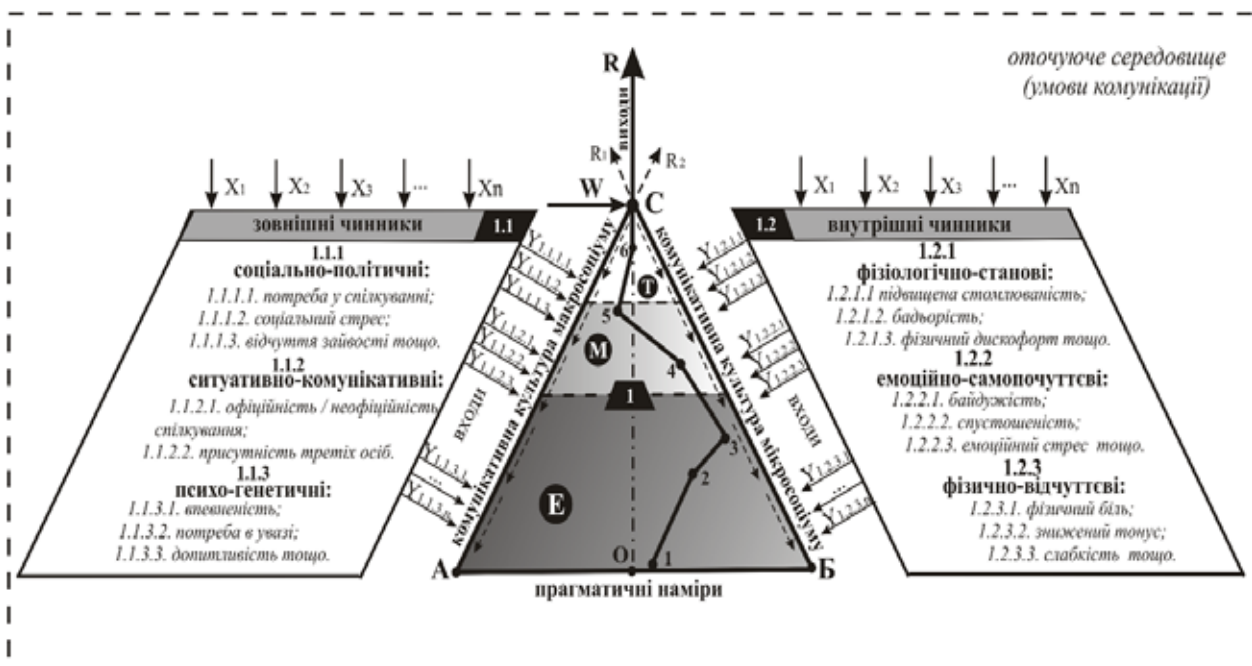

Рис. 1. Узагальнена міждисциплінарна модель мегасистеми добору підлітком засобів актуалізації його комунікативної поведінки (наведено за джерелом (Калита, Бурка, 2022))

Зрозуміло, що протягом комунікативної поведінки всі без винятку когнітивні процеси мислёмовлення та миследій підлітка зароджуються й розвиваються виключно в його психіці (тобто у сфері його духовного буття – див. піраміду), структуру якої умовно поділено ще на чотири сфери, або рівні, екзистенційного (Е), ментального (М), трансцендентного (Т) буття та свідомості (С). При цьому вважається (Клименюк, 2010, с. 208–213), що екзистенційне буття здійснює свій перебіг виключно на рівні позасвідомості підлітка та ґрунтується на емоційному мисленні. Ментальне буття розгортається на рівні передсвідомості й пов'язане з його емо-раціональним мисленням. Трансцендентне буття підлітка також проходить на рівні передсвідомості та відбувається на основі раціонального мислення, з притаманним йому абстрагуванням від культурних (юридичних, моральних, правових, етичних, естетичних) табу. Робота свідомості підлітка, як і кожної людини, ґрунтується зазвичай на діалектичній логіці з урахуванням культурних офіційних та внутрішніх табу.

З погляду синергетичної теорії (Клименюк, 2005, с. 132–168) умовно послідовний шлях зародження та саморозвитку когнітивних процесів мислёмовлення й миследій підлітка відображають на моделі піраміди структурою-атрактором (див. ламану криву 1-С). Загальна структура-атрактор, що віддзеркалює траєкторію розвитку досліджуваного когнітивного процесу, складається з часткових атракторів (1-2, 2-3, 3-4, 4-5, 5-6 та 6-С), обмежених початковою та кінцевою точками біфуркації. Структура-атрактор хаотичного саморозвитку когнітивних процесів у сфері духовного буття підлітка формується зазвичай під енергетичним впливом двох параметрів порядку, роль яких найчастіше виконують комунікативна культура макросоціуму та комунікативна культура мікросоціуму, у які, як це видно з моделі мегасистеми, й інтегровані відповідно зовнішні (1.1) і внутрішні (1.2) чинники.

Підкреслимо тут, що разом із входами, зазначеними на моделі піраміди, у когнітивну суперсистему сфери духовного буття підлітка вектором W від його співрозмовника потрапляє вербальна та інша перцептивна

інформація. Діапазон потенційно можливих виходів суперсистеми обмежено на моделі векторами R_1 та R_2 . Так, положення вектора R_1 свідчить про те, що актуалізація комунікативної поведінки підлітка відбулася чітко в межах культури його мікросоціуму. Щодо загальної конфігурації наведеного в моделі рис. 1 прикладу структури-атрактора 1-С, то вона свідчить про те, що після зародження у точці першої біфуркації (1) енергія позасвідомості підлітка спрямувала саморозвиток мислёмовлення та миследій, з яких має складатися його комунікативна поведінка, у бік комунікативної культури мікросоціуму як параметра порядку (див. часткові атрактори 1-2 та 2-3). У процесі переходу когнітивних процесів психіки підлітка на рівень передсвідомості у сферу ментального (М) буття його особистості траєкторія розвитку часткового атрактора 3-4 відхиляється у бік комунікативної культури макросоціуму, тобто у бік традиційних культурних норм спілкування дорослих спільнот. Розташування кінцевої точки 5 наступного атрактора 4-5 ще ближче до параметра порядку – комунікативної культури макросоціуму – свідчить, передусім про те, що, з огляду на умови спілкування, емо-раціональне мислення підлітка спонукає його дотримуватися норм дорослої комунікативної поведінки. Далі за атракторами 5-6 та 6-С психіка підлітка виробляє нейтральну позицію щодо суперечностей, які неминуче виникають між вимогами параметрів порядку. У результаті цього підліток як вихід (R) суперсистеми духовного буття актуалізує таку комунікативну поведінку, яка не містить значних порушень етикетних норм комунікативних культур і макросоціуму, і мікросоціуму.

Викладене переконливо свідчить про те, що для адекватного міждисциплінарного опису чинників породження тих чи тих когнітивних явищ та механізмів у психічній сфері підлітка, спрямованих на добір ним мовних та позамовних засобів комунікативної поведінки, дослідникові необхідно щонайменше чітко уявляти систему понять в обсязі змодельованої на рис. 1 її мегасистеми.

Завдяки більш глибокому осмисленню цього ми набуваємо можливості об'єктивного висвітлення важливих особливостей впливу

чинників, відомих за джерелами (Калита, 2004, 2007; Калита, Бурка, 2022; Калита, Клименюк, 2022; Клименюк, 2010). Перша полягає в тому, що на закономірності перебігу в психіці підлітка когнітивних процесів його мислёмовлення та мислєдїй впливають не окремі фактори, а їхні певні комплекси ($Y_{1.1.1.1} \dots Y_{1.1.1.n}$ та $Y_{1.2.1.1} \dots Y_{1.2.1.n}$), у складі яких дослідникові обов'язково слід розрізняти лише три провідних фактори-чинники: тобто чинники-почуття. Друга особливість пов'язана з супервертністю причино-наслідкового зв'язку, з огляду на це комплекси чинників саморозвитку когнітивних процесів комунікативної поведінки породжують відповідні комплекси методів, прийомів та засобів її актуалізації. Третя особливість, яку не можна ігнорувати під час опису результатів міждисциплінарних досліджень, полягає в тому, що енергетичний поштовх виникненню та розвитку когнітивних процесів у психіці підлітка надають інстинкти, тому що будь-які зовнішні або внутрішні подразники чи збудження, що не сягають глибини інстинктів, практично не здатні (Калита, Клименюк, 2022, с. 367–374) активувати його мислёмовлення та мислєдїй.

Четверта особливість зумовлена тим, що, незалежно від змісту й енергетично потужних комплексів чинників і супервертно пов'язаних з ними результатів добору відповідних комплексів лінгвальних та позалінгвальних засобів актуалізації комунікативної поведінки підлітка, у його свідомості формуються певні нейрон-концепти, які зберігають усі ці комплекси в його довгостроковій пам'яті. Отже, оскільки в мовленнєвій поведінці підліток здатен актуалізувати лише концепти-поняття та концепти-дїї, збережені в його пам'яті як результати попереднього комунікативного та соціального досвіду, то для дослідника важливо мати вичерпні уявлення також і про систему лінгвальних та позалінгвальних засобів його мовленнєвої поведінки.

Для цього на рис. 2 представлена розроблена нами (Калита, Бурка, 2022) узагальнена міждисциплінарна модель суперсистеми супервертної взаємодії лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікативної поведінки підлітка.

Підкреслимо насамперед, що, по-перше, знання, інтегровані у цю суперсистему, здатні, поступово накопичуючись, зберігатися

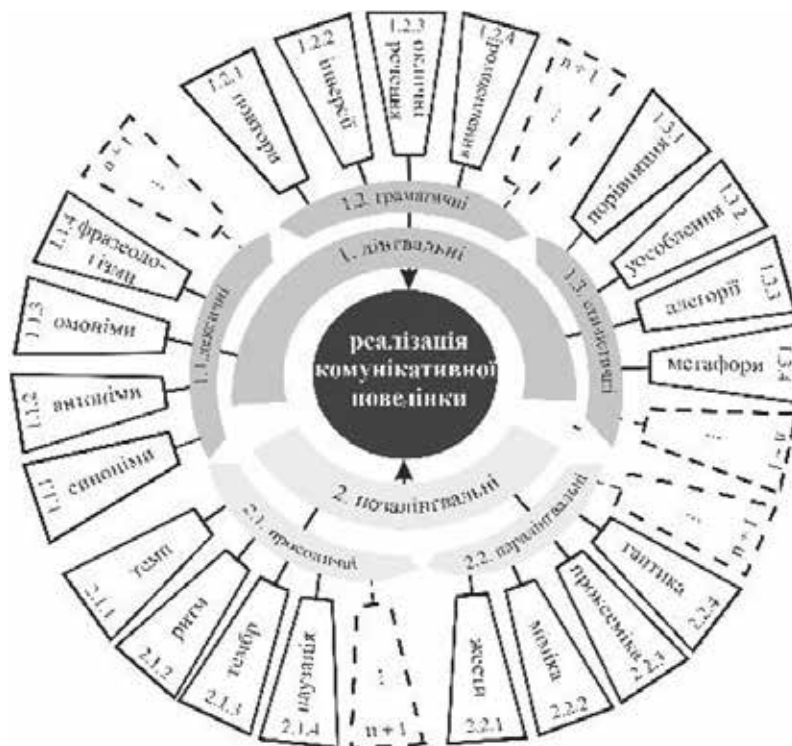

Рис. 2. Узагальнена міждисциплінарна модель суперсистеми супервертної взаємодії лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікативної поведінки підлітка (наведено за джерелом (Kalyta, Burka, 2023))

в довгостроковій пам'яті підлітка та постійно збагачуватися новим. По-друге, щодо мега-системи (рис. 1) класифікація лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікативної поведінки (рис. 2) набуває у нашому викладі статусу суперсистеми знань, що їх зберігає пам'ять підлітка як певну внутрішню нейронну інформаційну систему, покликану забезпечити відповідний саморозвиток когнітивних процесів мислёмовлення та мислєдїй у сфері його духовного буття.

Графічний образ моделі (рис. 2) побудовано на основі методологічної ідеї, згідно з якою вона має охоплювати дві системи засобів комунікації (1 – лінгвальних та 2 – позалінгвальних), що, впливаючи через когнітивні механізми на духовне буття підлітка, здатні визначати особливості його мовної поведінки. На другому ієрархічному рівні суперсистеми мовних засобів перебувають три такі автономні підсистеми засобів: 1.1 – лексичні, 1.2. – граматичні, 1.3 – стилістичні. Так само до складу системи позамовних засобів входять дві їх автономні підсистеми: 2.1 – просодичних та 2.2 – паралінгвальних засобів. При цьому у складі всіх (1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3) підсистем роль їхніх елементів виконують окремі групи конкретних засобів, позначені звичними для лінгвістів поняттями та марковані трьома цифрами (див., наприклад, підсистеми 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3.2.1.4, ... n+1).

Ми бачимо, наприклад, що група лексичних засобів мови (1.1) охоплює 1.1.1 – синоніми, 1.1.2 – антоніми, 1.1.3 – фразеологізми, 1.1.4 – омоніми тощо. Останнім у цьому ряду є графічний елемент групи, індексований позначкою n+1. Вона вказує на те, що перелік елементів їхнього морфологічного ряду не є вичерпним, а отже, без усіляких ускладнень може бути доповненим у разі виконання вербальної (Клименюк, 2010, с. 81) форми опису класифікації як складної системи.

У такому разі за прийнятими методологічними вимогами системного підходу сформовану нами наочну модель системи лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікації у її вербальній формі прийнято представляти таким чином.

1. Лінгвальні засоби комунікації:

1.1 – лексичні (1.1.1 – синоніми, 1.1.2 – антоніми, 1.1.3 – фразеологізми, 1.1.4 – омоніми, ...);

1.2 – граматичні (1.2.1 – повтори, 1.2.2 – інверсовані речення, 1.2.3 – окличні речення, 1.2.4 – розщеплення, ...); **1.3 – стилістичні** (1.3.1 – порівняння, 1.3.2 – уособлення, 1.3.3 – алегорії, 1.3.4 – метафори, ...).

2. Позалінгвальні засоби комунікації:

2.1 – просодичні (2.1.1 – темп, 2.1.2 – ритм, 2.1.3 – тембр, 2.1.4 – пауза, ...); **2.2 – паралінгвальні** (2.2.1 – жести, 2.2.2 – міміка, 2.2.3 – проксеміка, 2.2.4 – гаптика, ...).

Поглиблюючи модель суперсистеми до четвертого ієрархічного рівня її елементів (понять, якими сучасна наука описує мовні та позамовні засоби мовленнєвої поведінки людини), ми й отримуємо їхню універсальну класифікацію. Для наочності покажемо фрагмент такого поглиблення на прикладі його вербального запису. Так, до складу елемента третього ієрархічного рівня 2.2.2 – мімічних засобів комунікації системи, поданої на рис. 2, увійдуть, відповідно, такі далі неподільні елементи (поняття), як мімічні вирази: 2.2.2.1 – радості, 2.2.2.2 – жаху, 2.2.2.3 – подиву, 2.2.2.4 – зацікавленості, 2.2.2.5 – огиди, 2.2.2.6 – нерозуміння тощо. Отже, на нижчому ієрархічному рівні моделі ми розташували морфологічні ряди елементів, які входять до складу кожної групи суперсистеми. Виявляємо, наприклад, що розташована на третьому ієрархічному рівні класифікації підсистема лексичних засобів мови (1.1) охоплює такі їх групи: 1.1.1 – синоніми, 1.1.2 – антоніми, 1.1.3 – фразеологізми, 1.1.4 – омоніми тощо.

Як бачимо, вербально-графічний образ сформованої таким чином моделі здатен охопити й відобразити всю наявну та таку, що може постати з плином часу, множину понять, уживаних у науці на позначення лінгвальних та позалінгвальних засобів актуалізації мовленнєво-комунікативної поведінки людини взагалі, підлітка зокрема.

Звернемо увагу й на те, що у центрі узагальненої моделі (рис. 2) як результат супервентного впливу комплексів лінгвальних і позалінгвальних засобів зазначено *реалізацію комунікативної поведінки* підлітка, чим ще раз підкреслено підпорядкованість зображеної на ній суперсистеми потребам саморозвитку під час комунікації когнітивних процесів сфери його духовного буття.

Звертаючись до стислому опису фізико-енергетичних особливостей функціонування синергетичного механізму супервентного впливу комплексів лінгвальних і позалінгвальних засобів на актуалізацію комунікативної поведінки підлітка, уявимо насамперед, що певні нейронні структури мозку як відкритої складної неврівноваженої за змістом системи пам'яті людини, що її містить кожний нейрон, та зв'язки між ними, є цілком адекватними до структури та схеми зв'язків між елементами наведеної на рис. 2 суперсистеми.

Зважаючи на те що латентно розташована нами в центрі цієї суперсистеми модель духовного буття підлітка є також автономною психофізіологічною суперсистемою, у надрах якої зароджуються елементи фізичної реалізації його комунікативної поведінки та яка є комплексним результатом перебігу ментальних процесів в умовах реальної комунікації, запропонована асоціація має повне право на існування, оскільки, відповідно до концепції супервентності, психологічні якості не можуть бути редуковані до фізичних якостей, але можуть значно залежати від них. Інакше кажучи, структури і першої, і другої моделі однаково придатні слугувати наочним матеріалом у процесі опису синергетичного механізму супервентного впливу системи лінгвальних та позалінгвальних засобів на актуалізацію комунікативної поведінки підлітка.

Усвідомлюючи викладене, неважко уявити, що кожний нейрон або їх невелика сукупність зберігає у своїй білковій пам'яті певний концепт у його широкому розумінні. За джерелом (Клименюк, 2017) такими концептами можуть зазвичай бути: концепт-дія, концепт-думка, лексичний концепт-синонім, граматичний концепт-повтор, стилістичний концепт-порівняння, просодичний концепт-ритм, паралінгвальні концепти-жести тощо. Крім того, відомо також, що пам'ять людини здатна зберігати практично необмежену кількість концептів-прототипів і пов'язаних із ними концептів-аналогів, різних за походженням та накопичуваних упродовж набуття людиною життєвого досвіду. При цьому будь-який супутній досвід, що його набуває підліток при повторенні ситуацій спілкування, накопичується в його пам'яті у вигляді нового концепту-аналогу.

Сукупність концептів-прототипів та концептів-аналогів, пов'язаних складною енергетичною взаємодією, створює у психіці підлітка концептосферу засобів його комунікативної поведінки. Природно, що мовленнєва поведінка (Клименюк, Калита, 2020) підлітка може актуалізуватися краще на основі лінгвальних та позалінгвальних концептів-засобів, які внаслідок попереднього комунікативного досвіду вже набуті ним й надійно зафіксовані у свідомості, а також у сферах його підсвідомого та позасвідомого буття. Завдяки цьому підліток здатен засвоювати досить складні комплекси лінгвальних та супутніх їм позалінгвальних засобів мовленнєвої поведінки як одне ціле. Крім того, відомо, що з підвищенням ступеня емоційного збудження підлітка обсяг лінгвальних засобів його мовленнєвої поведінки зазвичай зменшується, а позалінгвальних, навпаки, збільшується.

За таких обставин неважко уявити, що при наявності конкретних умов комунікації та її прагматичного складника в ментальній сфері підлітка зароджуються складні когнітивні процеси мислемовлення й миследій, за результатами перебігу яких збуджені нейрони посилають відповідні електричні імпульси до м'язових утворень низки внутрішніх органів та частин тіла. Ці імпульси приводять до миттєвого запуску хімічно-фізіологічних явищ, унаслідок яких і відбуваються частково контрольовані свідомістю підлітка чисто фізичні процеси матеріалізації (актуалізації) його комунікативної поведінки. Отже, супервентність лінгвальних та позалінгвальних засобів на комунікативну поведінку підлітка є очевидна.

Щодо виникнення, циркуляції й розподілу психофізіологічної енергії, яка відіграє роль джерела та рушійної сили саморозвитку всіх без винятку когнітивних актів, то, інтегруючи основні гіпотетичні положення наукових праць (Клименюк, Калита, 2020), ми набуваємо підстави для таких уявлень.

У загальному вигляді психофізіологічна енергія організму підлітка як рушійна сила саморозвитку будь-якої когніції виникає (збуджується), працює (активується чи згасає) і трансформується (матеріалізується у результатах мислемовлення та миследій) або розсіюється.

Унаслідок циркуляції психофізіологічної енергії психіка підлітка може перебувати в трьох станах: збудження, перехідному та спокою. У результаті збудження або затухання емоційного стану підлітка змінюється відповідно й картина циркуляції та розподілу психофізіологічної енергії по окремих нейронах його головного мозку. Так, відомо, що події, сприймані у стані емоційного збудження, більш надійно фіксуються у довготривалій пам'яті підлітка. Отже, можна припустити, що конкретний нейрон, у якому його мозок зберігає певний концепт-подію, вирізняється підвищеним енергетичним потенціалом навіть у незбудженому стані. Тож стає зрозуміло у першому наближенні природа набуття нейронами тих чи тих концептів, що можуть значно різнитися своїм енергетичним потенціалом.

Це важливо, оскільки відомо багато наукових фактів, коли, дещо спрощуючи реальність, неважко дійти висновку, що всі без винятку когнітивні процеси мислення та мислєдій підлітка здійснюють свій перебіг саме на основі діалектичної взаємодії енергетичних потенціалів прототипів концептів різного походження: концептів-понять, концептів-рухів, концептів-образів, концептів-алгоритмів дій, концептів логіки мислення, концептів-запахів, концептів-звуків, концептів-інстинктів, концептів-почуттів, концептів-емоцій, концептів-реакцій, концептів-відчуттів, концептів-уявлень, тактильних концептів, операційних концептів, концептів-активаторів, концептів-табу, концептів-протидій тощо та практично не охопленої множини пов'язаних з ними концептів-аналогів.

При цьому слід розуміти, що накопичена протягом життя множина таких концептів може значно різнитися за ступенем складності. Так, якщо один нейрон мозку людини здатен без будь-яких ускладнень зберігати у своїй пам'яті простий концепт-поняття, то для запам'ятання індивідом відрізка тексту або складного маршруту його мозок має задіяти вже певну популяцію нейронів та окремий операційний концепт, у якому закладено послідовність збудження зв'язків між нейронами цієї популяції. У випадках офіційного спілкування, коли підліток має контролювати

свої дії, його свідомість також активує цілу популяцію нейронів. Необхідна у зазначених ситуаціях активація відбувається за рахунок нервових струмів. При цьому кожний збуджений ними нейрон набуває зазвичай того рівня енергетичного потенціалу, під впливом якого у його пам'ять закладено саме цей концепт. Навколо активованого таким чином концепту виникає відповідне локальне силове поле, енергетичний потенціал якого витрачається в когнітивних процесах на струми до суміжних нейронів та іонізований обмін нейронів білковими сполученнями з їх оточенням.

Бачимо, що концепти як елементарні енергетичні одиниці, можуть мати різні рівні психофізіологічних потенціалів, різнитися природою породження та призначенням. Крім того, не всім концептам притаманне змістове насичення, а отже, й можливість бути контрольованими свідомістю індивіда, оскільки свідомість, як відомо, здатна контролювати лише те, що може бути виражено мовою понять. Так, контролю свідомості не підлягають, наприклад, інстинктивні концепти та концепти рефлекторних рухів. До того ж знаємо, що будь-які концепти, навіть концепти-інстинкти, бувають і вродженими, і соціально набутими. Проте, незалежно від розмаїття та специфічних сукупностей згаданих ознак, всі без винятку концепти можуть брати участь у саморозвитку когнітивних процесів мислення та мислєдій підлітка.

Зрозуміло, що концепти, формовані протягом життя підлітка, мають різну природу, а також різняться за: сферами породження та взаємодії (екзистенційна, ментальна, трансцендентна), природою виникнення (вроджені, соціально набуті), складністю (елементарні, комплексні, складні) тощо. Проте, незалежно від природи виникнення, виду фізичної матеріалізації та інших ознак, всі концепти можуть без обмежень енергетично взаємодіяти між собою в кожній із сфер духовного буття людини. Тут важливо підкреслити головну особливість функціонування когнітивних механізмів духовної сфери підлітка, яка полягає в тому, що його свідомість не здатна виразити сутність екзистенційних (позасвідомих) концептів вербально (тобто мовою понять), проте вона здатна

описувати досить складні результати взаємодії будь-яких (позасвідомих, передсвідомих та цілком свідомих) концептів. Саме в цьому вбачаємо і високий потенціал, і широкі можливості набуття нових наукових відомостей в межах міждисциплінарних досліджень комунікативної поведінки підлітка загалом та мовленнєвої зокрема.

На завершення обґрунтування загальних теоретико-методологічних положень щодо міждисциплінарного дослідження механізму супервентності засобів й умов спілкування комунікативної поведінки підлітка нагадаємо ще одну методологічну умову. Вона полягає в тому, що з функціонального погляду доцільно трактувати емоції виключно як процес, що виникає внаслідок стохастичної взаємодії енергетичних потенціалів низки концептів, стимульованих зовнішніми та внутрішніми щодо підлітка подразниками. Тож, не дублюючи визначення емоцій категоріями почуттів, доцільно (Калита Клименюк, 2022, с. 373) характеризувати їх лише як позитивні, невизначені й негативні та традиційно (Калита, 2012) зазначати ступені їх емоційно-прагматичних потенціалів як високий, середній та низький.

Висновки. Узагальнення викладеного дає підстави вважати, що обґрунтована у статті універсальна методологія лінгво-енергетичних досліджень актуалізації лінгвальних та позалінгвальних засобів комунікативної поведінки підлітка здатна відігравати роль наочного інструментарію для планування, розроблення методик та систематизації викладу результатів значної кількості інших теоретичних й експериментальних досліджень, пов'язаних із когнітивними явищами мислємовлення й мислєдій людини, а також викону-

вати роль фундаментального методологічного інструментарію для ефективного планування й виконання великої кількості досліджень, об'єктами яких є: мовленнєва поведінка підлітка, комунікативні особливості його мовлення, взаємодія лексичних, граматичних і стилістичних засобів у його мові, функціонування лінгвальних і позалінгвальних засобів у комунікації підлітків тощо.

Створені нами узагальнені міждисциплінарні моделі добору підлітком засобів актуалізації мовленнєвої поведінки та відповідної системи супервентної взаємодії у цій поведінці лінгвальних і позалінгвальних засобів мають усі ознаки багатофункціонального методологічного інструментарію, який, з одного боку, є вичерпною системною міждисциплінарною класифікацією наукових понять, котрими прийнято позначати лінгвальні й позалінгвальні засоби мовленнєвої поведінки індивіда, а з другого – здатен слугувати наочним засобом для опанування логіки планування, розроблення методик та систематизації викладу результатів значної кількості інших теоретичних і експериментальних досліджень, пов'язаних із когнітивними явищами мислємовлення і мислєдій людини взагалі.

За обґрунтованими в роботі моделями вважаємо доцільним створити три функціонально пов'язані класифікаційні системи реверсивної взаємодії чинників, засобів та наслідків перебігу мовленнєвої поведінки комуніканта, завдяки чому дослідник отримує можливість планування мегаексперименту для встановлення шляхом комплексного матричного аналізу низки інваріантних моделей наскрізних когнітивних механізмів супервентної актуалізації мовленнєвої поведінки, підлітка зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

- Бурка Н. А.** Система чинників та механізми породження сугестивної мовної поведінки підлітка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* Одеса, 2020. № 46, Т. 1. С. 59–62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-1.13>
- Калита А. А.** Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2001. 351 с.
- Калита А. А.** Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники. 2007. 320 с.
- Калита А. А.** Енергетика речі : монографія. Київ: Кафедра, 2016. 292 с.
- Калита А. А., Бурка Н. А.** Енергетичний вплив комунікативних чинників на засоби мовленнєвої поведінки підлітка. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. № 21, Т. 1. С. 168–176. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.31>.

- Калита А. А., Клименюк А. В.** Функционально-энергетический подход: механизм актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія*. 2004. № 635. С. 70–74.
- Калита А. А., Клименюк А. В.** Теоретико-методологические основы исследования флуктуации эмоционально-прагматического потенциала речемышления и мышледействия человека. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2019. № 13. С. 115–123.
- Калита А. А., Клименюк А. В.** Методологические основы когнитивных лингво-энергетических исследований : монография. Киев: МПП «ЛИНО», 2022. 664 с.
- Калита А. А., Тараненко Л. І.** Метод комплексної енергетичної оцінки процесу просодичного оформлення мовлення. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (1). С. 359–365.
- Калита А. А., Тараненко Л. І.** Критерий уровня актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 476–484.
- Клименюк А. В.** Методология и методы научного исследования. Киев : «Милениум», 2005. 186 с.
- Клименюк А. В.** Знание, познание, когниция : монография. Тернополь : Підручники і посібники, 2010. 304 с.
- Клименюк А. В.** Когнитивистика: проблемы, представления и реальность. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф., 2017. Вип. 153. С. 438–460.
- Клименюк А. В., Калита А. А.** Энергетическая система и механизмы реализации когнитивных процессов. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. Вип. 1. С. 147–156.
- Тараненко Л. І.** (2019). Пирамида Клименюка – универсальный методологический инструментарий когнитивистики. *Актуальні питання іноземної філології*. 2019. Вип. 11. С. 123–131.
- Kalyta, A., Burka, N.** Supervenience of Communication Means and Conditions on Adolescent's Speech Behaviour. *Сучасні тенденції фонетичних досліджень : зб. матеріалів VI Круглого столу з міжнар. участю (21 квіт. 2023 р.)*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2023. С. 6–11.

REFERENCES

- Burka, N. A.** (2020). Systema chynnykiv ta mekhanizmy porodzhennia suhestyvnoi movnoi povedinky pidlitka [System of factors and mechanisms generating the teenager's subliminal language behavior]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology, 46(1)*, 59–62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-1.13> [in Ukrainian].
- Kalyta, A. A.** (2001). *Fonetychni zasoby aktualizatsii smyslu anhliiskoho emotsiinoho vyslovliuvannia* [monohrafiia] [*Phonetic means of actualizing the meaning of English emotional utterance*]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KDLU [in Ukrainian].
- Kalyta, A. A.** (2007). *Aktualyzatsiia emotsiino-prahmatychnoho potentsialu* [monohrafiia] [*Actualization of the utterance emotional-and-pragmatic potential*]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
- Kalyta, A. A.** (2016). *Energetika rechi : monografiya*. [Speech energetics]. Kiev: Kafedra [in Russian].
- Kalyta, A. A., & Burka, N. A.** (2022). Enerhetychnyi vplyv komunikatyvnykh chynnykiv na zasoby movlennievoi povedinky pidlitka. [Energetic influence of communicative factors on adolescent's speech behavior]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies, 21(1)*, 168–176. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.31> [in Ukrainian].
- Kalyta, A., & Burka, N.** (2023). Supervenience of Communication Means and Conditions on Adolescent's Speech Behaviour. *Suchasni tendentsii fonetychnykh doslidzhen: zb. materialiv VI Kruhloho stolu z mizhnar. uchastiu (21 kvit. 2023 r.) – Modern trends in phonetic research: collection. materials of the VI Round Table on International participation* (pp. 6–11). KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnikha» [in English].
- Kalyta, A. A., & Klymeniuk, A. V.** (2004). Funktsionalno-energeticheskiy podhod: mehanizm aktualizatsii emotsionalno-pragmaticheskogo potentsiala vyiskazyvaniya [Functional-and-energetic approach: the mechanism of actualization of the emotional-and-pragmatic potential of the utterance]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Romano-hermanska filolohiia –*

Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Romano-Germanic philology, 635, 70–74 [in Russian].

- Kalyta, A. A., & Klymeniuk, A. V.** (2019). Teoretiko-metodologicheskie osnovy issledovaniya fluktuatsii emotsionalno-pragmaticheskogo potentsiala rechemyshleniya i myisledeystviya cheloveka [Theoretical and methodological basics for the study of fluctuations in the emotional and pragmatic potential of human speech thinking and thought action]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk – Odesa Linguistic Bulletin, 13*, 115–123 [in Russian].
- Kalyta, A. A., & Klymeniuk, A. V.** (2022). Metodologicheskie osnovy kognitivnykh lingvo-energeticheskikh issledovaniy [monografiya] [Methodological basics of cognitive linguo-and-energy research]. Kiev: MPP «LYNO» [in Russian].
- Kalyta, A. A., & Taranenko, L. I.** (2009). Metod kompleksnoi enerhetychnoi otsinky protsesu prosodychnoho oformlennia movlennia [The method of complex energy assessment of the process of prosodic arrangement of speech]. *Naukovi zapysky. Seriya : Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Proceedings. Series: Philological sciences (linguistics), 81(1)*, 359–365. Kirovohrad [In Ukrainian]
- Kalyta, A. A., & Taranenko, L. I.** (2012). Kriteriyi urovnya aktualizatsii emotsionalno-pragmaticheskogo potentsiala vyiskazyvaniya [The criterion of the level of actualization of the emotional-and-pragmatic potential of the utterance]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Proceedings. Series: Philological sciences (linguistics), 105(1)*, 476–484 [in Russian].
- Klymeniuk, A. V.** (2005). *Metodologiya i metody nauchnogo issledovaniya [Methodology and methods of a scientific research]*. Kiev: «Milenium» [in Russian].
- Klymeniuk, A. V.** (2010). *Znanye, poznanye, kohnytsiya [monografyia] [Knowledge, learning, cognition]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Russian].
- Klymeniuk, A. V.** (2017). Kognitivistika: problemy, predstavleniya i realnost [Cognitive science: problems, ideas and reality]. *Naukovi zapysky. Seriya : Filolohichni nauky – Scientific notes. Series: Philological sciences, 153*, 438–460. Kropyvnytskyi [in Russian].
- Klymeniuk, A. V., & Kalyta, A. A.** (2020). Energeticheskaya sistema i mehanizmy realizatsii kognitivnykh protsessov [Energy system and mechanisms for the implementation of cognitive processes] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: German studies and intercultural communication (Issue1)*, (pp. 147–156) [in Russian].
- Taranenko, L. Y.** (2019). Piramida Klimenyuka – universalnyi metodologicheskiiy instrumentariy kognitivistiki [Klimenyuk's pyramid is a universal methodological cognitive science instrument]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii – Current issues of foreign philology 11*, 123–131 [in Russian].